

SAMSUN'DA TAŞ-PİŞMİŞ TOPRAK VE AHŞAP ÜZERİNDE GÖRÜLEN “TAMGA VE TÜRK RUNİK YAZI” ÖRNEKLERİ

EXAMPLES OF “TAMGA AND TURKIC RUNE SCRIPTS” ON EARTHENWARE POTTERY AND WOODEN IN SAMSUN

Emine YILMAZ*

Özet

Kökeni binlerce yıl öncesine dayanan ve Orta Asya'da Turani kavimlerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerde görülen, İpek Yolu ve diğer ticari kervan yolları aracılığı ile zaman içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan Türkçe Runik ve Tamga'ların Anadolu serüveninin de Samsun önemli bir yer tutmakta olup, farklı zamanlarda taş ve ahşap üzerine kazınmış örnekler unutulmadan varlığını özellikle el sanatlarında hala devam ettirmektedir. Kökeni Ön Türklere kadar uzanan Türk Runik yazı ve Tamga'larının aynı gelenekle ürün vermiş Samsun örnekleri buldukları arkeolojik alanlarla birlikte değerlendirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Tamga, Runik, İskit, Ön Türk, Orta Asya, İpek Yolu, Salıpazarı, Terme.

Abstract

Samsun has an important place in the Anatolian adventure of Runic Turkish and Tamga, whose origin dates back thousands of years and spreads to a vast geography over time through the Silk Road and other commercial caravan roads seen in the regions where Turani people are widespread in Central Asia. The examples of stone and wood engraved of various dates still remain in handicrafts

* Arkeolog/Sanat Tarihçisi-Samsun Müze Müdürlüğü. E-mail: emineyilmaz69@hotmail.com

today. The Samsun examples of the same tradition of the Turkish Runic text and the Tamga which originate back to the Proto-Turks, should be evaluated together with the archaeological sites of Samsun in which they were found.

Key words: Tamga, Runic, Scythian, Proto-Turk, Central Asia, Silk Road, Salıpazarı, Terme.

GİRİŞ

“Türk Tamga’ları ve Runik Yazısının” Orta Asya’dan Doğu Avrupa’ya kadar geniş bir alanda yaygınlık göstermekte olduğu bilinirken son yıllarda yapılan çok sayıda tespitle Anadolu’nun da bu konuda köklü bir birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Runik yazının ortaya çıkış coğrafyası ve yayılımında takip ettiği yollar ve taşıyıcı medeniyetler hakkında birbirinden çok farklı görüşler ve varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımların en yaygını runik yazının yayılımının Turan Kavimlerinin batıya göçü esnasında gerçekleştiği hususudur. Bazı yabancı araştırmacılarca kökene dair taraflı yapılan savlar ise günümüzde pek çok Türk Araştırmacının konuya hakim olmasıyla büyük oranda çözüme ulaşmış ve çok sayıda Runik yazının okunması sağlanmıştır.

Bu köklü birikimin Samsun da taş, pişmiş toprak ve ahşap üzerine işlenmiş örneklerinin tespiti günden güne artış göstermekte olup, bu konuda yapılacak araştırmalara temel oluşturmaktadır (Resim:1). Kökeni binlerce yıl öncesine dayanan ve Orta Asya’da, Turani kavimlerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerde görülen, zaman içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan “Runik Ön-Türkçe Yazı ve Tamga’ların” Anadolu serüveninde Samsun’unda önemli bir yer tuttuğu bu tespitlerle kanıtlanmıştır. Orhun - Yenisey Tamga ve yazıları bu konuda verilmiş en nadide eserler olup, Oğuz Boylarınca kullanılan Tamgalar ise “Türk Tamga ve Runik Yazı” sisteminin kaynağını ve özgünlüğünü göstermeleri bakımından oldukça önemlidir (Resim: 2). Böylece en gelişmiş hali Göktürk Alfabeti olarak bilinen yazı sisteminin erken dönem sosyal hayattaki sembolik karşılıkları olan Tamga'ların kaynaklık ettiği çok sayıdaki ürün ve etkiledikleri coğrafyalar kolayca tespit edilebilmekte, Etrüsk, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Kuzey Avrupa ülkelerinde bulunan çok sayıdaki Türk Tamga ve Runiği ile Futhark yazıtı kolayca çözümlenebilmektedir.

Resim 1: Samsun, Salıpazarı İlçesi Runik Yazıtlarının Tespit-Tescil Çalışmaları.

ORHUN DAMGALARI			
⚡	a . e	⚡	ç
⚡	ı . i	⚡	m
⚡	o . u	⚡	p
⚡	ö . ü	⚡	s
⚡ b1	⚡ b2	⚡	z
⚡ d1	⚡ d2	⚡	ic
⚡ g1	⚡ g2	⚡	ikh
⚡ k1	⚡ k2	⚡	okh
⚡ L1	⚡ L2	⚡	ok
⚡ n1	⚡ n2	⚡	ilt
⚡ r1	⚡ r2	⚡	inç
⚡ s1	⚡ s2	⚡	int
⚡ t1	⚡ t2	⚡	ing
⚡ y1	⚡ y2	⚡	ny

Resim 2: Orhun-Yenisey Türk Runik Yazı ve Tamga'ları ile Oğuz Boyları'nca Kullanılan Tamgalar (<https://www.turkedebiyati.org>)

Kelime anlamı İskandinav dilinde "Sır" olan yazı tipinden birisi olan Türk Runik Yazısını Avrasya'da ilk kullananların Ön-Türkler ve İskitler (Saka) olduğu bilinmekte olup, İskitlerden sonra İpek Yolu güzergâhında kullanılmış ve buna paralel olarak da farklı coğrafyalarda yayılmıştır. Ancak genel olarak "Runik Yazının" ortaya çıkış ve yayılım serüveni ile Türk Runik Yazısının oluşumu hakkında farklı görüş ve önerilerde ortaya çıkmıştır. Bazı Araştırmacılarca runik yazının kaynağı olarak yerli Anadolu halkları gösterilmektedir. Trak-Pelasg-Luvi kültür havzaları ve İki Çerkesya arasındaki dil, yer adları incelemeleri ve arkeolojik veriler "Runik Yazı ve Orhun Alfabetinin" kökenini Ön Asya'ya bağlamaktadır. Bu kapsamda, Balkar SELÇUK "Trak-Pelasg-Luvi Kültür Havzaları ve İki Çerkesya Arasındaki Tarihsel İlişkiler Üzerine –I" adlı makalesinde¹ Eski Yunanlılar'dan önce Akdeniz, Ege ve Karadeniz ticaretine hakim olanların Pelasg-Luviler olduğunu vurgulamaktadır ve tezini Prof. Dr. AYTEK NAMİTOK'un araştırmalarına dayandırmaktadır. Prof. Dr. AYTEK NAMİTOK "Çerkesler'in Kökeni" adlı eserinde Balkan ve Kafkas Çerkesyaları'ndaki kabileler birliğinin zamanla bozulduğunu, MÖ. III. binyılda Ege, Balkan Çerkesyası ile Avrupa ve Kafkas Çerkesyası'ndan hareket eden kabilelerin Kuzey Hindistan, Afganistan ve İran civarına göç ettiğini belirtmektedir. Therakes, Pelasg, Kelt, İlyria, As, Med ve Karia-Lelegler'den (Luviler) oluşan bu büyük göçe katılan Kafkasyalı kabileler olmuştur². Prof. Dr. Bilge UMAR "Türkiye'deki Tarihsel Adlar ve İlkçağda Türkiye Halkı" adlı eserlerinde Ege bölgesinden Kafkasya, İran ve Mezopotamya üzerinden Hindistan'a kadar uzanan bu konfederal yapının göçüyle ilgili izleri Karia-Leleg-Lidya-Likya (Pelasg-Luvi) halkı kültürü ve dili üzerinden takip etmiş ve Pelasg-Abhaz ortak kültürü üzerinde durmuştur. Ege, Kafkasya, Mezopotamya, Orta Asya ve Hindistan kültürel ilişkiler bağının Orta Asya bölgesi Türk Runik Yazı Alfabeti dahil olmak üzere bir çok veriyi Ege Bölgesi'ndeki Luvi kültüründen aldığını ifade etmektedir. Buna örnek olarak da Therakes-Frig ve Luvi runik alfabeti ile Orhun alfabetinin benzerliğini göstermekte, MÖ.330 dolaylarında, İskender'in ordusundaki Lykialı bir batı Anadolu insanının Marakanda-Semerkand yöresi halkıyla konuşup anlaşabildiğini ifade etmekte, ilk Hind-Arya dilinin

¹ SELÇUK, Balkar; "Trak-Pelasg-Luvi Kültür Havzaları ve İki Çerkesya Arasındaki Tarihsel İlişkiler Üzerine –I"-, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/436>

² NAMİTOK, AYTEK; *Çerkesler'in Kökeni II. Kitap*, Kaf-Dav Yayınları, Ankara, 2008.

Hindistan-Afganistan ve İran ve çevresine Anadolu'dan geldiğini ve Luviler tarafından getirildiğini belirtmektedir³. Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi TOGAN, “Umumi Türk Tarihine Giriş” adlı eserinde Orhun Alfabesinin kökeninin, Ön Asya’ya dayandığı, Sakaların (İskit) Ön Asya seferleri sırasında öğrenerek Orta Asya’ya getirmiş olabileceğine işaret etmektedir⁴. Bir başka araştırmacı Sir Gerard CLAUSON “Türk Runik Alfabesinin Kökeni” adlı çalışmasında Türk Runik yazısına köken olarak İran, Soğdak ve Yunan Alfabelerini kaynak göstermektedir.⁵ Runik Yazı ile ilgili olarak diğer yaygın bir görüşte Fenikeli tüccarlar ile Etrüskler kanalıyla Asya iç bölgelerinden farklı yollar takip ederek Avrupa içlerine kadar yayıldığı, bunlardan kuzey Avrupa’da yer alanlarının Futhark olarak anıldığı, Anadolu’da Likyalılar ve Frigyalılar’ın Fenikeliler’in etkisi ile Runik Yazı kullanmış olduğu, son olarak Grek kavimlerinin de Frig ve Lidyalılar’dan öğrendikleri Runik yazıdan Latin alfabesini oluşturduğu yönündedir. Türk Runik yazısının doğuşu ve kullanım alanına ilişkin çok sayıda araştırma olmakla birlikte henüz fikir birliği mevcut değildir. Her ne kadar diğer runik yazılarla şekilsel benzerlikleri olsa da Türk Runik Alfabeti geleneksel Tamga’larıyla kaynaşarak kendi özgün halini ortaya çıkarmayı başarmıştır. Ayrıca Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Etrüsk ve Bazı Kuzey Avrupa yazıtlarının Türkçede karşılık buluyor olması konuyu daha da ilginç hale getirmektedir.

Evrensel niteliğe bürünmüş en eski ticari yol “İpek Yoludur” ve gerek boğazların konumu gerekse deniz ötesi ülkelere açılma noktasında Anadolu İpek Yolu üzerinde önemli bir menzile teşkil etmektedir. Anadolu topraklarında yapılan pek çok savaş bu yolun denetimini ele geçirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. İpek Yolunun Orta Asya bölümü uzun yıllar boyunca Türk Kavimlerinin kontrolünde kalmış, yolu kullanan tüccar ve kervanlar vasıtası ile Türk kültürü ve sanatı yanı sıra özünü Tamga’lardan alıp, kültürel etkileşimlerle sistemli hale getirerek kullandığı runik yazısı da geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Ticari yollar güzergâhı boyunca bu yazıdan örnek alınarak değişik kavimlerce, oluşum felsefesi benzer, farklı yazılar da ortaya konmuş böylece birçok kavim İpek Yolu vasıtasıyla Runik Yazıyı kendi dillerine adapte ederek birbirinden bağımsız ulusal alfabelerini oluşturmuşlardır.

Türk runik yazısının Anadolu serüvenine ilişkin bilgi ve bulgular hızla artmaktadır. Geniş bir coğrafyaya yayılma imkanı bulan, yaratıcılarının Ön-Türk ve İskitler (saka) olduğu düşünülen, Anadolu’ya Kuman-Peçenek-Kıpçak ve Oğuz Boyları eliyle taşınan ‘Türk Runik Yazı ve Tamga’larının tespit sayıları son yıllarda hız kazanan çalışma ve araştırmalara paralel olarak artış göstermiştir. Ankara- Gündül, Erzurum- Cunni, Hakkari Stelleri, Ordu-Mesudiye ve son olarak da Samsun örnekleri bu çalışmaların bir ürünüdür. Ordu, Mesudiye İlçesi, Esatlı Mahallesi Kaya Yazıtları aalanı (Resim:3) Terme Ambartepe ve Salıpazarı Yazıtlarına oldukça yakın mesafededir.

³ UMAR, Bilge; *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999; *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1993.

⁴ TOGAN, A. Zeki Velidi; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniv., Edebiyat Fak. Yayınları, Tarih Araştırmaları, No:2, Cilt:I, 3.Baskı, Enderun Kitapevi, Sayfa:50, İstanbul, 1981.

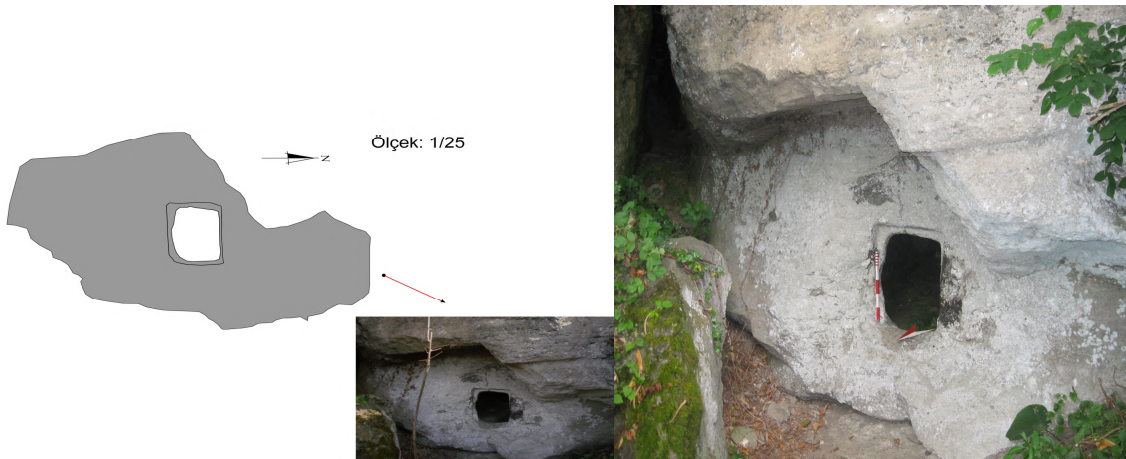
⁵ Sir Gerard CLAUSON; (Çeviren: APAYDIN, Dinçer); “Türk Runik Alfabetinin Kökeni”, *Dil Araştırmaları*, Sayı II, Güz 2012, Sayfa:163-183.

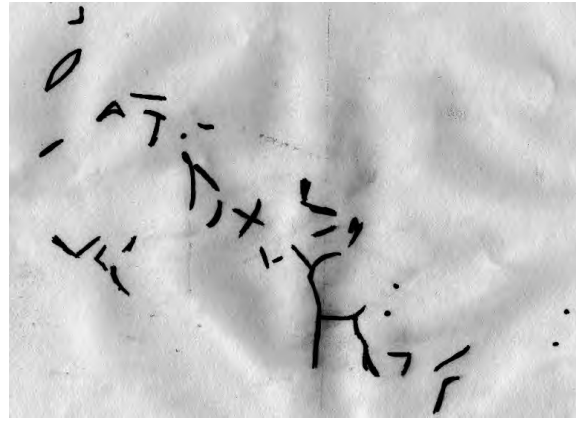
Resim 3: Terme ve Salıpazarı Tamga ve Runik Yazıt Örneklerine Yakın Mesafedeki Ordu-Mesudiye İlçesi, Esatlı Mahallesi Kaya Yazıtları

Anadolu topraklarında yaygın olarak kullanıldığı kayalara kazınmış somut verilerle kesinlik kazanan Türk Runik Yazı ve Tamga'larının Samsun'da tespit edilmiş ilk örnekleri Terme Ambartepe ve Salıpazarı Yeşilköy ile Çağlayan Kaya Yazıt ve Tamga'larıdır. Zamanla bu Tamga ve Runik yazıtların taş üzerine işlenmesi son bulsa da gelenek, ahşap üzerine işlenerek devam etmiştir. Salıpazarı İlçesi Tamga ve Runik Kaya Yazıtları Yeşilköy Mahallesi, Kayadibi ve Murat Uşağı Sokakları ile Çağlayan Mahallesi Harman Kaya Mevkiinde yer almaktadır.

1) Kayadibi Sokaktaki Tamga ve Runik Yazıtları; dört ayrı taş üzerine işlenmiş olup, saha aynı zamanda Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 15.07.2010 tarih ve 2687 sayılı kararıyla I. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiş kaya mezarı bölgesidir (Resim: 4). Kayadibi Mevkiindeki yazıtlar ölü gömme kültü, defin adetleri ve inanç ritüelleri ile ilgili yazıtlardır. Orhun-Yenisey, diğer Runik Türk Yazıtları ile Göktürk Alfabesinin incelenerek Samsun örnekleriyle karşılaştırılmasından mevcut yazıtların muhtemelen Ordu-Mesudiye/Esatlı Köyü yazıtında olduğu gibi Gök Tengri'ye (Ay) yakarış ve ölen kişiye ait bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır. Yoğun yağış, tahribat yuvarlanmalar nedeniyle yazıtlarda kayıplar mevcuttur.

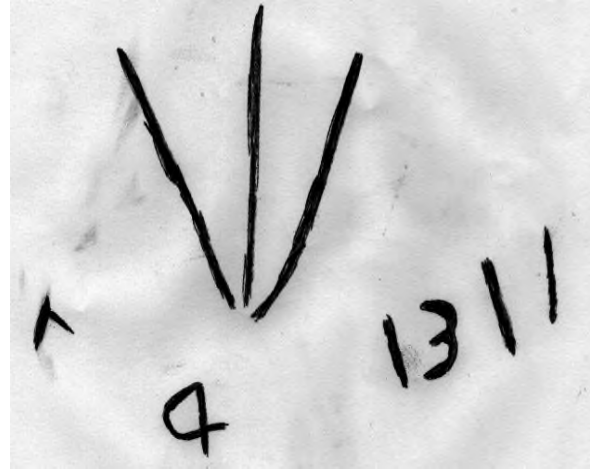

Resim 4: Salıpazarı İlçesi, Yeşilköy Mahallesi, Kayadibi Sokaktaki Tamga ve Runik Yazıt Alanındaki Kaya Mezarları

Resim 5: Taş 1

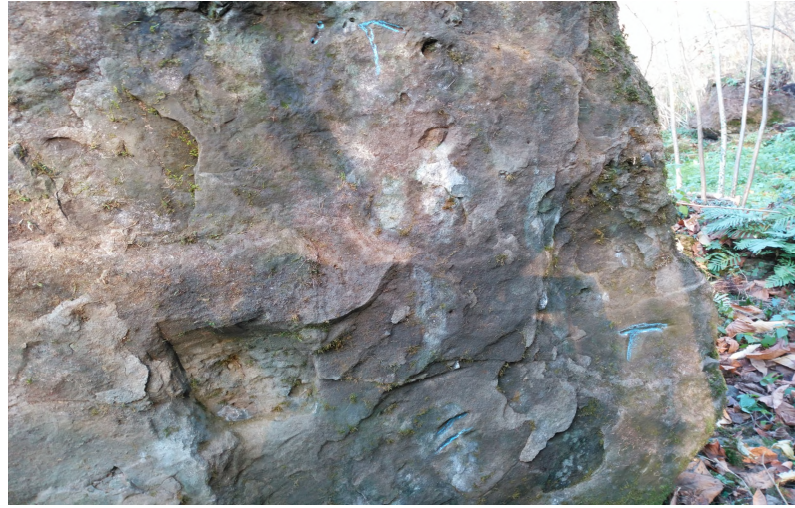
İnsitu olup olmadıkları kesinlik göstermeyen, kesitlerinden yuvarlanmış çok sayıda kaya parçasından oluşan sahada dört ayrı kaya parçasında görülen ve Taş 1, Taş 2, Taş 3, Taş 4 olarak adlandırılan Runik Yazı ve Tamga'larda (Resim 5, 6, 7, 8) Türkler'in kendilerine isim olarak da verdiği ↓OK (Bozok, Üçok), + , |H, |D, ✘ Tamga'ları dikkat çekmektedir. Türklerce betimlenen ilk Tamgaların başında "OK" ve "Dağ Keçisi" Tamgasının geldiği bilinmektedir. Ok işareti ve sesi sadece Türkçe de anlamlı olup, tamamen Ön-Türkçe kökenlidir. (+) Tamgası ise Tengri (Gök Tanrı) demek olup, ölen kişinin günahsız olarak Tengri'ye kavuştuğunu ifade etmektedir ve birçok Türk boyunca arma olarak kullanılmıştır.

Resim 6: Taş 2

Resim 7: Taş 3

Resim 8: Taş 4

(+) Tamgası, "Oz" Tamgası /Sivastika şeklinde de görülebilmektedir. Daha sonra Hıristiyanlık inancında Haç'a dönüşen Tengri Tamgası daire içerisine alınmış haliyle de Türkler ve onlar vasıtasıyla diğer pagan inanca sahip kavimlerce kullanılmıştır. Viking Krallığının kurucusu Odin'in sembolü daire içerisine alınmış (+) Tamgası olup, Odin Haçı olarak bilinmektedir. **D** formundaki Tamga yada Runik Yazı ise OK+YAY ve AY hecesini karşılayıp, Gök Tanrı'yı ifade eden AY 'ı da sembolize edebilmektedir. OK ve (+) Tamga'ları aynı kaya üzerine yontulmuş olup, yakın mesafesindeki diğer kayada **D** harfi veya Tamga'sının olduğu alanda EB **X** hecesini karşılayan ve Ev anlamını taşıyan harf ile çubuk, dalgalı, çatalı formlardan oluşan heceler dizisi mevcut olup, tam metin için Dil Bilimcilerince okuma önerilerinin yapılması gerekmektedir. Muhtemelen metin AY 'a yakarış ifadelerinin bulunduğu adak yada ölümle ilgili yazıt niteliğinde olmalıdır.

Resim 9: Salıpazarı İlçesi, Yeşilköy Mahallesi, Murat Uşağı Sokağı, Cennet Pınarı Kaya Runik Yazı/Tamga'ları

2) Murat Uşağı Sokağı Yazıtı; Cennet Pınarı adıyla anılan ve sonradan çeşmeye dönüştürülmüş su kaynağı yakınında olup, çevresinde yer-su kültürüyle ilişkili ritüellerin hala devam edegeldiği Kabataş adıyla anılan büyükçe bir Adak/Satı Taşı (bebeği olmayanların etrafında yedi defa dönerek kurban kestiği) ile kulak ağrısı çermiği bulunmaktadır. Tahrip edilmiş olmakla birlikte izleri hala takip edilebilen birden fazla “Tengri” ve “iç” Tamga’ları dikkat çekmektedir (Resim:9).

Daire içerisine alınmış (+) Tamgası, Tengri (Gök Tanrı) demek olup, ölen kişinin günahsız olarak Tengri’ ye kavuştuğunu ifade etmektedir ve birçok Türk boyunca arma olarak kullanılmıştır. Daha sonra Hristiyanlık inancında Haç’a dönüşen Tamga daire içerisine alınmış haliyle de Türkler ve onlar vasıtasıyla diğer Pagan inanca sahip kavimlerce kullanılmıştır. Viking Krallığının kurucusu Odin’in sembolü daire içerisine alınmış (+) Tamgası olup, Odin Haçı olarak bilinmektedir ve Havza İlçesinden Samsun Müze Müdürlüğüne getirilen 2008/118 (A) Envanter no’lu Helenistik Dönem Odin Haçlı pişmiş toprak Lahit konuya en iyi örnektir (Resim: 10). Genişçe bir kaya yüzeyine oyularak oluşturulmuş Yazı ve Tamgalar büyük oranda tahrip edilmiştir. İzlerden birden fazla Tengri Tamgası olduğu anlaşılmaktadır. Tengri ve İç Tamga'larının bir arada olması Pınarın kutsanması, şifa temennisi ve yer –su kültürüyle ilişkili olmalıdır.

Resim 10: Samsun Müzesi’ndeki 2008/118 (A) Helenistik Dönem (Havza) Odin Haçlı Pişmiş Toprak Lahit.

Bugün Samsun Müzesi teşhirinde bulunan pişmiş toprak bir lahitte Odin Haçına

rastlanması pagan geleneklerin Samsun'un Helenistik dönemine yansımış iz düşümü olarak değerlendirilebilir.

3) Salıpazarı İlçesi, Çağlayan Mahallesi, Harman Kaya/Üç Kayalar Mevkii Yazıtı; Çağlayan Mahallesinden Harman Kaya Mevkiine giden yol üzerinde olup, Harman Kaya Açık Hava Tapınım Alanı Samsun Kültür Varlıklarını koruma Bölge Kurulunun 29.04.2015 tarih ve 2568 sayılı kararı ile I. derece arkeolojik sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır (Resim:11, 12).

Resim 11: Çağlayan Mahallesi Harman Kaya Yazıtı

Resim 12: Harman Kaya/Üç Kayalar

4) Terme İlçesi, Ambartepe Beldesi, Tellipınar Mahallesindeki Yazıtı; ahşap yığma/çanta tekniğinde inşa edilmiş Kervansaray Caminin bahçesinde yer almaktadır

(Resim:13,14). Orijinal yeri Belde içerisindeki Göktürk Mezarlığı olarak anılan eski mezarlık olup, bu alandaki taşların farklı amaçlarla yerlerinden taşındığı bilinmektedir. Bu mezar taşı da 1952 senesinde Göktürk Mezarlığından alınarak Kervansaray Camii mezarlığında aynı amaçla kullanılmıştır. Taş üzerinde Uç-At ve Kişi Tamgası olup, Gök Tengriye atıldı ya da uçtu-yükseldi gibi bir anlamı olmalıdır. Cami ve Mezarlık Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 26.06.2013 tarih ve 1113 sayılı kararıyla tescil edilerek koruma altına alınmıştır. Terme, Ambartepe iç bölgelere geçişi sağlayan kervan yolları üzerinde olup, Salıpazarı İlçesi, Konakören Mahallesi ile sınır teşkil etmektedir. Bölgede Eğriyol Kervan yolu ve köprüsü (Terme), Tunç Çağından beri iskanın olduğu Heybeli Höyük (Salıpazarı), Garpu/Bolas Kalesi Açık Hava Tapınım Alanı (Salıpazarı) bulunmaktadır.

Resim 13: Terme Ambartepe'de At Tamgası; Tengriye atılmak-uçmak-yükselmek anlamındadır.

Resim 14: Tellipınar Kervansaray Cami ve Mezarlığından Genel Görünüm.

Resim 15: Terme İlçesi, Cılar (Dumantepe) Mahallesi Evliya Yanı Mevkiindeki Yazıtı.

5) Terme İlçesi, Cılar (Dumantepe) Mahallesi, Evliya Yanı Mevkiindeki Yazıtı; "Evliya Yanı Mevkii" adını bu mezardan almakta olup yöre halkınca kutsal sayılan ve önemli günlerde dua için gidilen bir ziyaretgâhtır. Eski bir mezarlık içerisinde yer alıp, baş mezar taşında/şahide kazınarak yazılmış "Er" hecesini karşılayan Runik işaret bulunmaktadır (Resim: 15, 16). Mezarlık Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.12.2016 tarih ve 4017 sayılı kararı ile tescil edilerek koruma altına alınmıştır. Mezarlık yakınında geniş bir alan Demir madeni cürüflarıyla kaplıdır (Resim:17).

Resim 16: Terme İlçesi, Cılar (Dumantepe) Mahallesi Evliya Yanı Mevkiindeki Mezar Genel Görünüm.

Resim 17: Terme İlçesi, Cılar (Dumantepe) Mahallesi Evliya Yanı Mevkii'ndeki Yazıt Yakınlarında Geniş Bir Alana Yayılmış Demir Madeni Cüruf Alanı.

İskitler'in, kendilerinden önce Anadolu'ya geçen akrabaları Kimmerler'in (MÖ. 1000-8.yy) ardından, MÖ. 6.yy.'da Kafkaslar üzerinden gelerek Anadolu'da yayılan İskit/Sakaların macerası kısa bir zaman dilimi gibi görülse de Anadolu Tarihi Kronolojisini değiştirmeye yeterli olmuş, bu kısa zaman zarfında krallıklar yıkılıp, yeni krallıklar kurulmuştur. Yerleşik-Çiftçi ve Göçebe (yaylak-kışlak) gruplardan oluşan iyi savaşçı, yeni Anadolu İskitler'in Asya içlerinden yanlarında getirdikleri sadece ünlü maden sanatları, hayvanları, silahları ya da çadırları olmayıp, bir gelişim süreci ürünü olan duygu, davranış ve fikirlerinin sistemli bir düzenek haline getirilerek kullanıldığı özgün "Runik Alfabe ve Tamgalı" yazıları da olmuştur. Boyalı resim, kazıma-oyma ve çizgisel-üsluplaşmış (şematize edilmiş) betimleme tekniklerinde yazılan ve biçimsel formunu eylem, duygu, fikir ve düşünce ifadesinden alan Runik Yazıları ve Tamga'larını çadırlar, dokuma (halı-kilim), ticari ve siyasi belgeler ile ihtiyaç duyulan her alanda ve malzeme üzerinde, özellikle dayanıklı ve masrafsız doğal malzeme olan taşlar ile kayalarda oyarak ölümsüzleştirip kalıcı hale getirmeyi başarmışlardır. Bu nedenle Asya içlerine kadar hemen hemen tüm Türk Kavimleri kültür, adet ve gelenekleri ile kurganlardan tespit edilen ölü gömme âdetleriyle ilgili ele geçen eserlerin değerlendirilmesinden Turani Kavim olduğu genel kabul gören İskit/Saka'ların Anadolu'da ve geçiş güzergahları Karadeniz Bölgesinde kayalara nakşedilmiş Tamga ve Runik Yazılarını görmek şaşırtıcı olmamalıdır.

Kökeni Ön-Türlere kadar uzanan Türk Runik Yazı ve Tamga'larının aynı gelenekle ürün vermiş Samsun örnekleri buldukları arkeolojik alanlarla birlikte değerlendirilmelidir. Salıpazarı İlçesi, Esat Çiftliği Mahallesi, Avlulu Giriş Sokağında bulunan Bakır Kuyusu/Bakır Gözü Mevkiindeki Bakır Ocağı ve Demir Çağ Seramikleri, Terme İlçesi Cılar Mahallesi Evliya Yanı Mevkiindeki geniş bir alana yayılmış Demir madeni cüruf alanı, Salıpazarı Tamga ve Runik Yazı alanıyla aynı yerde bulunan Kaya Mezarları ve Koptuk formu taşlar, Köroğlu Sokağında yer alan Kaya basamaklar, yakın mesafesindeki Konakören Mahallesinde yer alan Garpu/Amazon/Bolas Kalesi, Tunç Çağından itibaren iskân gören Heybelik Höyüğü bölgedeki Demir Çağ ve öncesi ticari ilişkiler ağı ile Tamga ve Runik yazıların aynı bölge içerisinde yer alma nedenleri hakkında ip uçları sunmaktadır.

Türk insanı bir takım ifadeler yüklediği çizgisel şekillerle anlatmak istediklerini önce

kayalara resmetmiş, oymuş ve çizmiş ardından bunları dokuma, maden, taş işçiliği başta olmak üzere diğer sanat eserlerine de aktarmayı başarmıştır. Bu gün Türk kavimlerinin yaşadığı her yerde halı-kilim başta olmak üzere tüm el sanatı ürünlerinde Türk Runik Yazısı ve Tamga'larından izler görmek mümkündür (Resim 18-22).

Resim 18: Kavak Çakallı Han/Selçuklu, Vezirköprü Bedesten/Osmanlı, Vezirköprü Taşhan/Osmanlı

Resim 19: Sırasıyla Ayvacık Tiryakioğlu, Asarcık Gökgöl, Çarşamba Porsuk, Çarşamba Ordu, Terme Ambartepe Kibiş Mahalleleri Ahşap Camii kapı ve Ahşap Direklerde Tamga Örnekleri.

Resim 20: Salıpazarı, Yeni Mahalle Gökçeli ve Ayvacık Çaçalan Mahallesi Ulu Belen Ahşap Camii Minber Kapı Taçlarında Tamgaların Oluşumunda Önemli bir Yer Teşkil Eden Stilize Hayvan Tasvirleri Örnekleri.

Terme İlçesi, Dağdıralı Mahallesinde bulunan tescilli Ahşap Camii duvarı ile yine aynı Mahalledeki Şehitler Tekkesinin kapısı üzerinde Tamga geleneği yaşatılmıştır.

Resim 21: Terme Dağdıralı Mahallesi Ahşap Cami Duvarı- Terme Dağdıralı Mahallesi Şehitler Tekkesi/Türbesi

Salıpazarı İlçesi, Konakören Mahallesi, Koçlu Sokağında Salim ACAR'a ait konutun giriş kapısındaki uygulamada oldukça ilginçtir. 19.yy sonlarında inşa edilmiş olan ahşap konutun çift kanatlı kapısının sol kenarında beyaz boya ile yapılmış bir Mühr-i Süleyman motifi bulunmaktadır. Ancak durum bundan ibaret olmayıp, konu antik çağlardan beri bereketi simgeleyen bir mısır, Gök Tengri ile bağlamli güneş formulu Tamga ve kökeni binlerce yıl öncesinin “İslam Öncesi Türk Ongun Kültürüne” dayanan Koç Boynuzu ile desteklenmiştir. Yine Ladik İlçesi, Akpınar Mahallesi, 5 ada, 1 parsel de bulunan Ambarköy Açık Hava Sergileme Alanındaki Hüseyin Avni LİFİJ Müzesinde bulunan ve sadece kapısı günümüze ulaşabilmiş olan İskaniye Cami Kapı kanadında noktalarla oluşturulmuş Tengri Tamgası rahatlıkla görülebilmekte, İslami Terminoloji ile mekanın Allah'ın Evi olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Resim 22: Salıpazarı İlçesi, Konakören Köyü, Koçlu mahallesindeki Salim ACAR'a ait konutun Kapısı ile Ladik İlçesinde bulunan Ambarköy Açık Hava Sergileme Alanındaki Hüseyin Avni LİFİJ Müzesinde bulunan ve sadece kapısı günümüze ulaşabilmiş olan İskaniye Cami Kapı Kanadı.

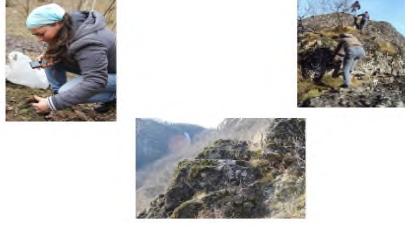
Tamga ve Tamgalama hala süregelen bir uygulama olup, günümüzde özellikle Alaçam ve Vezirköprü İlçelerinde devam etmektedir (Resim:23). Alaçam Umutlu (Alamet/Alametli) Mahallesi'nde hizmet veren Türkmen Demirciler yaptıkları eserleri Tamgalamaya devam etmektedir.

Resim 23: Alaçam İlçesi,Umutlu/Alamet Mahallesinde Hala Varolan Türkmen Demirciler Ürettikleri Eşyalara Tamga Vurmaktadır. Çocuk Temennisi ile Yedi Evden Demir Parçası Alınarak Yapılan Demir Bilezikler İse Ata Mirası Yer-Su Kültürünün İzlerini Taşımaktadır.

Salıpazarı ve Terme Kaya Yazıtları ile İç İçe yada Yakın Mesafelerinde Olan Arkeolojik Alanlar (Resim 24-29):

Salıpazarı Harmankaya Kutsal Alanı

Salıpazarı Harmankaya Kutsal Alanı

Resim 24: Harman Kaya/Üç Kayalar Kutsal Alanı

Salıpazarı Garpu Kale/Amazon Kalesi/Bolas Kalesi

Salıpazarı Konakören Mah. Heybelik Höyüğü

Resim 25: Garpu /Amazon/Bolas Kalesi ve Heybeli Höyük

Salıpazarı Çağlayan Mahallesi

Resim 26: Çağlayan Mahallesi -Bir mezara Ait At Kabartmalı Pişmiş Toprak Parça

Çağlayan Eğri Kale ve Kırgıl Kuşkayası

Çağlayan Eğri Kale ve Kırgıl Kuşkayası

Resim 27: Çağlayan Eğri Kale ve Kırgıl Kuş Kayası

Resim 28: Salıpazarı Cevizli Mahallesi, Huma Ahşap Cami Yakınındaki Kaya Mezarı ile Yeşilköy Mahallesi, Köroğlu Sokağındaki Kaya Basamaklar.

Resim 29: Salıpazarı, Yeşilköy Mahallesi, Kayadibi Sokağındaki Tamga/Runik Yazı ve Kaya Mezarı Alanı ile içiçe olan Koltuk Formlu Taşlar .

SONUÇ

Sonuç olarak kökeni binlerce yıl öncesine dayanan ve Orta Asya' da Turani Kavimlerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerde görülen, İpek Yolu ve diğer ticari kervan yolları aracılığı ile zaman içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan Runik Türkçe ve Tamga'ların Anadolu serüveninin de Samsun'unda önemli bir yer tuttuğu bu tespitlerle kanıtlanmıştır. Çalışmanın amacı Samsun'da Tamga ve Runik Yazı varlığını belgelemek ve birikim zenginliğini vurgulamak olup, Mimari ve El Sanatlarımızda hala yaşayan Tamga kültürümüzün unutulmadan gelecek nesillere aktarımının sağlanması ve örneklerin detaylı incelenmek ve değerlendirilmek üzere ilgili disiplinlerin bilgisine sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Mustafa; "Altaylardan Anadolu'ya Damgalar", www.mustafaaksoy.com
- ATALAY, Besim (Çeviren); (1998), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 521-523, Ankara.
- AYDA, Adile; (1992), *Etrüskler (Tursaklar) Türk İdiler*, S.126, Ankara.
- AYYILMAZ, Cengiz; "Kırgızistan'daki (Kök) Türk Harfli Yazıtların Bugünkü Durumu", http://journals.manas.edu.kg/mjtc/oldarchives/2006/2_814-2097-1-PB.pdf
- BAYCAROV, Soslanbek Y; (1996), *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Bilim Dizisi-9, S., Çeviren: Muvaffak DURANLI, sy. 96-97, Ankara.
- BULGAROVA, Maryam; (2011), "Türk Dilleri Sisteminde Nogay Türkçesi, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl", *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 26-29 Mayıs 2010, 1. C.1, Ankara, s.167-171.- <http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/kitap/OrhonBildirilerKitabiCilt1.pdf>
- CANPOLAT, Mustafa; (1974), "Divan-ı Lügati't -Türk'te Şamanizm İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, Ankara
- CZEGLEDY, Karoly; (1969), (Çeviri: Günay KARAAĞAÇ), *Turan Kavimlerinin Göç'ü*, Nadir Kitap
- DOĞAN, İsmail; (2002), *Doğu Avrupa'daki Göktürk Runik İşaretleli Yazıtlar*, TDK yayınları, Ankara
- DOĞAN, İsmail; (2007), "Kaşkay Runik Soy Damgaları İle Hazar ve Proto Bulgar Damgaları", *IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 24-29 Eylül 2000, TDK Yay., Ankara , s.443- 462.
- GÖKALP, Ziya; (1976), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, sayfa 63, İstanbul
- GÜLLÜDAĞ, Nesrin; <http://www.avrasyad.com/Makaleler/1389520577>, "Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine bir İnceleme", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ocak:2015, Türkiye
- GÜVENSOY, Tuncer; (1979), "24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki İzleri", *Türk Halk Bilimleri Araştırmaları Yıllığı*, s.73-98, Ankara
- GÜNALTAY, M. Şemsettin; (1951), *Yakın Şark, IV*, C I, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- GÜNALTAY, M. Şemsettin; (1937), "Sakalar", *Tarih Semineri Dergisi*, 1. Sayı, S. 5-8.
- HERODOTOS; (1973), *Herodot Tarihi* (Çev. M. Ökmen), s. 24, İstanbul
- İNAN, Abdulkadir; (1935), "Ongun ve Tös Kelimeleri Hakkında", *Türk Tarih ve Arkeologia Dergisinden Ayrıbasım*, sayfa 2, İstanbul
- KAFESOĞLU, İbrahim; (1993), *Türk Milli Kültürü*, S. 95, İstanbul
- KALAFAT, Yaşar; "Altaylardan Anadolu'ya Kamizm", (Başlangıçtan Günümüze Tengricilik-Göktanrı İnanç Sistemi) [file:///C:/Users/casper/Downloads/b121-Altaylardan Anadolu'ya Kamizm-Bashlanqicdan_Gunumuz-Tenqrinchilik-Göktengri_İnanç_Sistemi \(Yashar_Kalafat\)_\(Ankara-2010\).pdf](file:///C:/Users/casper/Downloads/b121-Altaylardan%20Anadoluya_Kamizm-Bashlanqicdan_Gunumuz-Tenqrinchilik-Göktengri_İnanç_Sistemi_(Yashar_Kalafat)_(Ankara-2010).pdf)

- KARATAY, Osman; (2011), *Türklerin Kökeni*, Kripto Kitaplar, Ankara
- KARATAY, Osman; (2010), “Türklerin ve Macarların Atalarının Ortadoğu Kökenleri Üzerine”, *Turan*, Sayı: 9, <https://turkinfo.hu/yararli-bilgiler/arastirmalar/turklerin-ve-macarlarin-ortadogu-kokenleri-uzerine>
- Kül-Tegin; (2003), *Orhun –Yenisey Yazıtları*, VI-VIII.yy., Türksoy Yayınları, No:20, Ankara
- KÜRÜM, Turgay; (1992), *Futhark Alfabesinin Gizemi*, Antalya.
- KÖMEN, Mehmet; (2005), *Türük Bil Yazısı Yazım Kuralları: Kök Türkçe*, Töre Yayınları
- NAMITOK, Aytek; (2008) *Çerkeslerin Kökeni II*. Kitap, Kaf-Dav Yayınları, Ankara
- NEMETH, Gyula; Türklüğün Eski Çağı, <http://www.genelturktarihi.net/turklugun-eski-cagi-prof-dr-gyula-nemeth>;
- ÖGEL, Bahaeddin; (1971), *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sayfa 32, Ankara
- ÖZTELLİ, Cahit; “Anadolu’da Şamanlığın İzleri”, *I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, s.410, Ankara,1974
- SÜMER, Faruk; (1999), *Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, sayfa 227-229-232, İstanbul
- SELÇUK, Balkar; (2011), “Trak-Pelasg-Luvi Kültür Havzaları ve İki Çerkesya Arasındaki Tarihsel İlişkiler Üzerine –I”-,<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/436>
- Sir Garard C.(2012), Çeviren: APAYDIN, Dinçer; “Türk Runik Alfabesinin Kökeni”, *Dil Araştırmaları*, Sayı II, Güz, Sayfa:163-183
- STRABON; (2000), *Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII, XIII, XIV, Çeviren: Prof. Dr. Adnan PEKMAN, Arksan, 4.Baskı, İstanbul
- UMAR, Bilge; (1999), *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul
- UMAR, Bilge; (1993), *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, İstanbul
- TARCAN, Haluk; (2003), *Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihin Çöküşü*, s. 146-147, İstanbul
- TEKİN, Talat; (2010), *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TEKİN, Talat; (2004), *Makaleler 2: Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Öncü Kitap
- TEKİN, Talat; (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Mehmet Ölmez Yayınları, İstanbul
- TEKİN, Talat; (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg, İstanbul
- TOGAN, Ahmet Zeki Velidi;(1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniv., Edebiyat Fak.Yayınları,Tarih Araştırmaları, No:2, Cilt:I, 3.Baskı, Enderun Kitapevi, Sayfa:50, İstanbul,1981
- PARLAK, Tahsin; (2007), *Turan Yolunda Aral’ın Sırları*, s. 33, Ankara
- PARLAK, Tahsin; (2002), *Geleneksel Kazak Halı Sanatı (Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi)*, s. 124, Ankara
- ULUÇ,Gökbey;<http://www.facebook.com/1/9AQDrhG96AQDmu7NS JcIoOm8BvHivWc8Z-mEJpgg8q3aVQ/turkcesivarken.com/turk-damgalarinin-kokeni/>
- XENOPHON; (1998), *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, I, Çeviren: T.GÖKÇOL, İstanbul
- RADLOF, Wilhelm; (1976),(Çeviri: Ahmet TEMİR) *Sibirya’dan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, S.167, İstanbul
- RAMSAY, William; (1960), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (Çeviren: Mihri PEKTAŞ) İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- RASONYİ, Laszlo; (1988), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları Nr:83, sayfa 22, Ankara
- YÜCE, Nuri; Gyula NEMETH, *Hayatı ve Eserleri*; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/157942>